

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

GESTURILE PUTERII LA ȘTEFAN CEL MARE

O cercetare de antropologie politică nu poate fi imaginată fără o analiză a gesturilor deținătorilor puterii. Și aceasta, pentru că, după opinia lui Jean-Claude Schmitt, „gesturile dezvăluie structurile puterii”¹. Iată de ce am socotit că studierea gesturilor puterii la Ștefan cel Mare nu este lipsită de interes.

Cele dintâi informații pe care cronică ni le oferă despre Ștefan cel Mare sunt consacrate gesturilor. „În anul 6965 (1457), luna aprilie 12, Marțea Mare, a venit Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, împotriva lui Aron voievod, la locul numit Hreasca, la Doljești, și a biruit Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu, și a luat schiptrul Moldovei”². Dar gestul învingătorului – luarea „schiptrului” – nu-i aducea acestuia, în chip automat, calitatea de suveran. „Regele nu devine cu adevărat un cap încoronat decât în momentul investirii sale”³. De aceea, Ștefan s-a supus unui gest liturgic, unui gest de consacrare: ungerea de către mitropolitul Moldovei. „L-a uns pentru domnie”, spun letopiseșele⁴. Abia în urma acestui gest, care face ca harul divin să treacă asupra viitorului monarh – și trebuie reamintit că fiul lui Bogdan al II-lea este primul domn a cărui ceremonie de consacrare este menționată în izvoare⁵ –, Ștefan a devenit suveran deplin, un Nou David. Ceremonia de încoronare îi legalizase puterea.

În reprezentările azi cunoscute⁶ – imagini votive pictate, sculptate sau brodate –, Ștefan este surprins în atitudini mai curând statice, în care gestul se lasă

---

¹ Jean-Claude Schmitt, *Rațiunea gesturilor în Occidentul medieval*, traducere de Doina Marian, prefață de Alexandru Dușu, București, 1998, p. 447.

² *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 15 (Letopiseșel anonim); v. și *ibidem*, p. 70 (traducerea românească a letopiseșelor de la Putna).

³ Jean-Paul Roux, *Regele. Mituri și simboluri*, traducere și note de Andrei Niculescu, București, 1998, p. 174.

⁴ *Cronicile slavo-române*, p. 49 (Putna I); v. și *ibidem*, p. 61 (Putna II), 70 (traducerea românească a letopiseșelor de la Putna).

⁵ V. și Benoît Joudiou, *Le règne d'Etienne le Grand et la succession: une perspective idéologique*, în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalț Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 422.

⁶ Nu analizez portretul din biserica Sfântul Nicolae din Iași (azi, dispărut) și pe acela de la Sfântul Gheorghe din Suceava, pentru că sunt creații mai târzii. Tabloul votiv de la Pătrăuți, deși refăcut, are structura compozițiilor similare din alte ctitorii ale lui Ștefan cel Mare, ceea ce mă determină să cred că repictarea s-a executat respectându-se tabloul original sau, cel puțin, un model din epocă.

perceput cu greu. Singura parte a trupului care poate fi, totuși, cercetată este mâna, „simbol și agent al puterii”⁷. S-a observat deja că „fixitatea imaginilor medievale creează o mare problemă. Toate gesturile care erau simple mișcări [...] trebuiau «înghețate» de artist”⁸.

În fresce, Ștefan cel Mare ține macheta ctitoriei cu ambele mâini (la Voroneț și la Dobrovăț), cu mâna dreaptă (la Dorohoi) sau cu mâna stângă (la Sfântul Ilie și la Pătrăuți). În biserica episcopală de la Rădăuți, domnul poartă în mâna stângă un *rotulus*. Pe placa sculptată așezată în zidăria arsanalei de la Vatoped, Ștefan duce în mâna dreaptă macheta construcției sale și întinde mâna stângă spre Maica Domnului, care, la rândul ei, I-l arată pe ctitor Pruncului. În dvera Răstignirii, domnul își ține mâinile în gest de adorație și privește în sus, spre Mântuitorul aflat pe cruce. Pe epitrahilele de la Pătrăuți și Dobrovăț, Ștefan cel Mare poartă în mâna stângă o cruce dublă.

Gesturile, destul de rigide, sunt acelea caracteristice pentru un ctitor și, dincolo de evlavie, ele nu sugerează mare lucru. Foarte grăitoare sunt, însă, gesturile la care domnul se supune. De pildă, în tabloul votiv din biserica Sfântul Ilie, Ștefan se lasă purtat de sfântul patron, care îl ține de mâna dreaptă. În tabloul de la Voroneț, domnul este prezentat Mântuitorului de către Sfântul Gheorghe, care îi cuprinde umărul drept cu o tandrețe ocrotitoare. Gesturile acestor sfinți sunt prietenoase, afectuoase, așa încât Ștefan cel Mare, deși figurat în fața tronului lui Iisus Hristos – scaun de judecată, la urma urmei –, apare într-un cadru apropiat, de-a dreptul familial.

În toate imaginile votive analizate până aici, domnul Moldovei este prezentat stând în picioare. Există, însă, și o excepție, una singură. În *Tetraevanghelul* de la Humor, călugărul Nicodim l-a pictat în genunchi în fața tronului pe care stau Maica Domnului și Pruncul. Ștefan privește în sus, precum în dvera Răstignirii, și întinde cu amândouă mâinile manuscrisul ferecat. Maica Domnului îl prezintă pe donator Pruncului, cu un gest amintind de acela de pe placa de la Vatoped.

Imaginea în mișcare a domnului se poate reconstitui numai pe temeiul izvoarelor scrise. Ele ni-l prezintă pe Ștefan sub chipul unui domn care dă porunci, se înarmează, adună oști, face tabără, iese în calea adversarului, năvălește asupra lui, se luptă, împresurează, asediază și cucerește cetăți, își ucide dușmanii, le pradă țările, ia robi și ostatici, îi taie pe hicleni și pe cei care nu-i ascultă poruncile. Gesturile lui sunt, în primul rând, acelea ale unui suveran războinic.

La 8 noiembrie 1473, înainte de a intra cu război în Țara Românească, Ștefan cel Mare a împărțit steaguri oastei sale⁹. Nu este vorba, aici, doar de

⁷ Jean-Claude Schmitt, *op. cit.*, p. 131.

⁸ Idem, *Motivația gesturilor în Occident: secolele III–XIII*, în volumul *O istorie culturală a gesturilor din antichitate până în zilele noastre*, cu o introducere de Sir Keith Thomas, editată de Jan Bremmer și Herman Roodenburg, traducere de dr. Tatiana Avacum, București, 2000, p. 64.

⁹ *Cronicile slavo-române*, p. 17, 30, 50, 63.

aplicarea unor reguli de organizare militară ci, mai degrabă, de îndeplinirea unui ritual. Înaintea plecării la luptă, mai cu seamă împotriva necredincioșilor, oștile creștine primeau steaguri (baniere) cu chipurile sfinților protectori, în cadrul ceremoniei respective rostindu-se și unele rugăciuni¹⁰. Aceste steaguri „contribuie la moralizarea și sacralizarea luptelor purtate de războinicii care le înalță”¹¹. În acest sens trebuie înțeles și episodul din 1473: Ștefan cel Mare a împărțit luptătorilor săi steaguri înfățișându-i pe sfinții militari, precum acela ajuns, multe decenii mai târziu, la Mănăstirea Zografu de la Muntele Athos. Gestul domnesc era, fără îndoială, simbolic: în ziua Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, oastea Moldovei era pusă sub ocrotirea „oștilor cerești”. Mesajul avea, și el, valoare simbolică: de vreme ce se împlinise un ritual obișnuit în armatele cruciate, înseamnă că războiul împotriva Țării Românești era considerat un război împotriva necredincioșilor. Or, există dovezi că Ștefan cel Mare îi asimila cu adevărat pe munteni păgânilor. În 1476, oastea Moldovei a căzut „sub mâinile limbilor necredincioase și păgâne și sub mâinile muntenilor păgâni, ca unii ce au fost părtași cu păgânii și au fost de partea lor împotriva Creștinătății”¹². Domnul însuși declarase, cu un an înainte: „Muntenii sunt pentru noi ca și turcii”¹³. Iar într-o solie trimisă la Moscova, i-a mărturisit lui Ivan al III-lea: „în părțile acestea, numai eu unul am rămas, și din două părți este păgânătatea cea grea, iar din trei părți se numesc creștini, dar mie îmi sunt mai rău decât păgânătatea”¹⁴.

În descrierea unora dintre luptele sale, Ștefan se înfățișează pe sine însuși ca suveran luptător. De pildă, în scrisoarea care vestea regelui Poloniei victoria de la Baia, Ștefan cel Mare povestește: „... am adunat oștile noastre și le-am ieșit în cale și i-am întâmpinat în apropiere de plaiuri și am luptat cu dâșii la câmp, la râuri și unde a fost cu puțință. [...] și apoi au venit de-a dreptul pe sub plaiuri, într-un oraș numit Baia și au început să ridice cetate. Și noi am venit și am năvălit asupra lor și ne-am așezat la o milă mai jos, între două râuri, între Moldova și Șomuz, și la asfințit, în ziua de cincisprezece decembrie, noi, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu norocul Măriei Tale, am poruncit tuturor călăreților noștri și întregii oști să descălece, de la mic până la mare, și am pornit pe jos și am năvălit asupra lor și a început lupta între noi, de seară până în zori și ne-am luptat piept la piept...”¹⁵. În ianuarie 1475, la intrarea turcilor în Moldova, „noi, auzind, ne-am înarmat cu toții

¹⁰ Jean Flori, *Război sfânt, jihad, cruciadă. Violență și religie în creștinism și islam*, traducere din franceză de Felicia Andrecă, Chișinău, 2003, p. 173.

¹¹ *Ibidem*, p. 175.

¹² *Cronicile slavo-române*, p. 18.

¹³ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 327, nr. CXLIV.

¹⁴ *Relațiile istorice dintre popoarele U. R. S. S. și România în veacurile XV – începutul celui de al XVIII[-lea]*, I, comitetul de redacție: J. S. Grosul, Andrei Oțetea, A. A. Novoselski, L. V. Cerepnin, I (1408–1632), Moscova, 1965, p. 62, nr. 9.

¹⁵ P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, în *ARMSI*, s. III, tom. XV, 1934, p. 65–66.

și am mers împotriva lor” și pe „dușmani i-am călcat în picioarele noastre, și pe toți i-am trecut prin ascuțișul sabiei”¹⁶. Un an mai târziu, la Valea Albă, „noi, Ștefan voievod, [...] am ieșit înaintea lor aici și am făcut mare război cu ei”¹⁷, iar în 1481, „Io Ștefan voievod [...] a făcut război la Râmnic”¹⁸.

Gesturile puterii, ca elemente ale „marelui sistem simbolic medieval”¹⁹, sunt, însă, mult mai numeroase și mai nuanțate. La urma urmei, „civilizația medievală este o civilizație a gestului”²⁰. Domnul Moldovei îi miluiește pe cei care-l slujesc drept și credincios și face danii mănăstirilor pentru pomenirea morților ori pentru sănătatea și mântuirea sa și a familiei sale. Dăruiește – sate, vii, prisăci, mori, robi – din ceea ce el însuși moștenise²¹, din ceea ce obținuse ca pradă de război²² sau din ceea ce cumpăraseră, pe nu puțini bani²³. Nu întotdeauna proveniența bunurilor care făceau obiectul daniilor este precizată; despre unele se spune doar că aparțineau domnului²⁴. Darul lui Ștefan cel Mare poate fi privit ca o răsplătă și ca un angajament: răsplătă pentru credincioși, angajament pentru obștile monahale care trebuiau să facă slujbele de pomenire cuvenite. Dania implica un gest de reciprocitate.

Se întâmpla, însă, ca alte daruri să iasă din acest tipar. Prin 1495, șoltuzii, pârgarii și târgoveții din târgul Bârladului, dimpreună cu oamenii săraci din satele ascultătoare au cerut domnului să cerceteze și să stabilească hotarul târgului. Cu acel prilej, domnul a cumpărat o seliște situată în afara hotarului Bârladului, pe care a pus-o „să asculte de târgul nostru Bârlad”²⁵. Pentru acest dar, Ștefan n-a cerut și n-a așteptat nimic în schimb. Cumpărarea și închinarea respectivei seliști par să fi făcut parte din însăși acțiunea de stabilire a hotarului, pe care – spune domnul – „l-am cercetat și l-am însemnat pe unde a fost și cât a ascultat din vechime”²⁶. Îndeobște, în cazul cercetării hotarelor, uricele amintesc numele

¹⁶ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 323, nr. CXLIII.

¹⁷ *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 143, nr. 14.

¹⁸ *Ibidem*, p. 57–58, nr. 2.

¹⁹ Jacques Le Goff, *Saint Louis*, Paris, 1996, p. 616.

²⁰ Idem, *Civilizația Occidentului medieval*, cu o prezentare de M. Berza, traducere și note Maria Holban, București, 1970, p. 470.

²¹ DRH, A, III, p. 66, nr. 37; p. 69, nr. 38.

²² *Ibidem*, p. 152, nr. 77.

²³ *Ibidem*, II, p. 203, nr. 141; p. 229, nr. 155; p. 259–260, nr. 175; p. 273, nr. 184; p. 326, nr. 214; p. 356, nr. 233; p. 248, nr. 166; p. 233, nr. 157; *ibidem*, III, p. 50, nr. 31; p. 75, nr. 40; p. 96, nr. 51; p. 103–105, nr. 54; p. 146, nr. 75; p. 148, nr. 76; p. 151–152, nr. 77; p. 160, nr. 81; p. 163–164, nr. 82; p. 171–172, nr. 86; p. 203–204, nr. 102; p. 232–233, nr. 118; p. 368–369, nr. 204; p. 435–436, nr. 244; p. 441–442, nr. 246; p. 445–446, nr. 247; p. 468–469, nr. 261; p. 501–502, nr. 282; p. 508–509, nr. 285; p. 522, nr. 293; p. 528, nr. 295.

²⁴ *Ibidem*, II, p. 197, nr. 138; p. 288, nr. 192; p. 337–338, nr. 221; *ibidem*, III, p. 63, nr. 36; p. 146, nr. 75; p. 459, nr. 256; p. 505, nr. 283; p. 522, nr. 293.

²⁵ *Ibidem*, III, p. 282, nr. 151.

²⁶ *Ibidem*, p. 281, nr. 151.

hotarnicilor, boieri mai vechi sau mai noi²⁷. De data aceasta, însă, formula din document îl indică pe Ștefan ca hotarnic, ceea ce nu înseamnă, desigur, că domnul va fi făcut el însuși măsurătoarea și însemnarea locurilor. Semnificația respectivei precizări trebuie căutată în plan simbolic: Ștefan cel Mare este, acum, suveranul care pune ordine în spațiu, care organizează teritoriul, care trage brazda împrejurul așezării. Creația însemnase, în fond, scoaterea din haos și stabilirea unei anumite ordini. Prin calitatea sa de uns al lui Dumnezeu, suveranul moștenește dreptul de a fi, la rândul său, creator, repetând gesturi devenite arhetipuri. Exemplul cel mai grăitor în acest sens îl oferă Bizanțul, unde ordinea (*taxis*), cu multitudinea ei de înțelesuri, era conceptul – de origine politică și socială – pe care se întemeia întreaga organizare a statului²⁸. Împăratul avea, între altele, și calitatea de cosmocrator (stăpân al lumii).

În ceea ce-l privește pe Ștefan cel Mare, interpretarea propusă gestului său de a stabili hotarul unei așezări este susținută și de un alt exemplu, furnizat de un document din 1499, în care domnul Moldovei amintește de niște vii din dealul Hârlăului, „pe care le-a sădit domnia mea din pustie”²⁹. Ca și în cazul analizat mai înainte, nu acțiunea propriu-zisă interesează aici – firește că nu domnul fusese acela care săpase gropile și care plantase vițele –, ci semnificația ei. Prin gestul suveranului, un pământ fără nici o menire și lipsit de viață capătă un rost și este făcut să rodească. S-ar putea spune chiar mai mult, anume că, sădind vie – și nu o altă plantă –, domnul a sacralizat locul, reluând gestul Creatorului, invocat de psalmist: „Dumnezeul puterilor, întoarce-Te dar, caută din cer și vezi și cercetează via aceasta, și o desăvârșește pe ea, pe care a sădit-o dreapta Ta” (*Psalmi*, 79, 15–16).

Pentru o mai bună înțelegere a semnificațiilor și implicațiilor simbolice ale unor gesturi domnești, alegerea hotarului târgului Bârlad trebuie studiată în paralel cu o acțiune asemănătoare, petrecută cu câțiva ani mai înainte, la Vaslui. În 1491, Ștefan cel Mare a cumpărat de la mai mulți stăpâni din zonă sate în valoare totală de 1.490 de zloți tătărești. „Iar apoi, hotarul târgului nostru al Vasluiului și celorlalte tuturor satelor și săliștelor se începe...”, spune documentul, după care urmează descrierea hotarului, încheiată cu formula: „Atât iaste tot hotarul a târgului nostru a Vasluiului și tuturor acestor de mai sus sate”³⁰. Niciăieri nu se precizează că hotarul ar fi fost ales de suveran. Din motive pe care nu le cunoaștem, fixarea hotarului târgului Vaslui nu pare să fi implicat, din partea domnului Moldovei,

²⁷ De pildă, panii Albu, Cozmița, Lazea, Vâlcea, Giurgiu Galbinul, Iațco Hudici, Negrea, Ieremia stolnicul, Ivașco Turcul sulgerul, Dinga pitarul, Ivașco comisul, Bratul armașul, Tăutu logofătul (*ibidem*, II, p. 125, nr. 87; p. 131, nr. 91; p. 141, nr. 99; p. 250, nr. 167; p. 288, nr. 192; *ibidem*, III, p. 50, nr. 31; p. 146, nr. 75; p. 232, nr. 118; p. 249, nr. 127; p. 256, nr. 131; p. 259, nr. 134; p. 502, nr. 282).

²⁸ Hélène Ahrweiler, *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*, cu o postfață de Nicolae Șerban Tanașoca, traducere Cristina Jinga, București, 2002, p. 124, 127–131.

²⁹ DRH, A, III, p. 435, nr. 244.

³⁰ *Ibidem*, p. 190–191, nr. 96.

îndeplinirea unor gesturi simbolice, precum la Bârlad, chiar dacă amândouă aceste așezări erau proprietăți ale domniei³¹.

Ctitoria cea dintâi a lui Ștefan cel Mare, Mănăstirea Putna, a început a se zidi după îndeplinirea unui gest domnesc. Descrierea nu este contemporană evenimentului, dar, foarte probabil, autorul ei – Ion Neculce – a așternut-o în scris după cum o aflase de la călugării putneni. Locul viitoareii mănăstiri a fost ales după ce domnul a tras cu arcul „dintr-un vârvu de munte ce iaste lângă mănăstiré. Și undé au agiunsu săgiata, acolo au făcut prestolul, în oltariu”³². După stabilirea locului viitorului altar, Ștefan a pus „trii boerenăși [...], pre vâtavul de copii și pre doi copii din casă”, să tragă și ei cu arcul. „Decii undé au căzut săgiata vâtavului de copii au făcut poarta, iar undé au căzut săgiata unui copil din casă au făcut clopotnița. Iar un copil din casă zicu să fie întrecut pe Ștefan vodă și să-i fie căzut săgiata într-un delușel ce să chiamă Sion, ce iaste lângă mănăstiré. Și iaste sâmnun un stâlpu de piatră. Și zic să-i fie tăiat capul acolo”³³. Cât adevăr se află în spatele acestei tradiții, nu se poate ști. Neculce însuși avea îndoieli: „Dar întrun adevăr nu să știe, numai oamenii așa povestescu”³⁴. Reală sau nu, întâmplarea aceasta reflectă, în fond, concepția omului medieval despre asocierea la atributele puterii. Ștefan cel Mare, suveran ctitor, îi asociase la împlinirea gestului fondator pe cei trei fii de boieri, oameni tineri, care atunci deprindeau tainele slujbei la curte. Ei nu aveau, însă, dreptul de a face ceea ce Miron Costin avea să numească „un lucru ce să cuvine unui domnu”³⁵. Trăgând cu arcul mai departe decât suveranul însuși, copilul din casă manifestase o cutezanță care nu-i era îngăduită decât unei „puteri domnești”³⁶. El nu luase doar parte la un gest fondator – așa cum fusese dorința suveranului –, ci împlinise, la rândul său, un gest de putere.

Izvoarele narrative menționează, în trecere, și alte categorii de gesturi ale lui Ștefan cel Mare. Îl vedem, astfel, pe domn stând la masă, veselindu-se sau luându-și doamne. Despre gesturile omenești, sursele nu pomenesc nimic, dar de existența lor firească nu ne putem îndoii. Aceste gesturi naturale suprapun, completează și nuanțează gesturile puterii.

Foarte adesea, în descrierea anumitor gesturi sau acțiuni ale lui Ștefan cel Mare, apare calul: domnul călărește, descalecă sau cade de pe cal. Lucrul nu este prin nimic surprinzător, la prima vedere, fiindcă omul medieval se deplasa, de regulă, călare. Prezența animalului fiind înțeleasă implicit, ar fi trebuit ca în

³¹ Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, ediția a II-a, București, 1997, p. 154–156.

³² Ion Neculce, *Opere*, ediție critică de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 162.

³³ *Ibidem*, p. 163.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Miron Costin, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 168.

³⁶ Pentru dreptul boierilor de a exercita unele atribute ale puterii suverane, v. Ștefan S. Gorovei, *Un ctitor uitat la Putna și asocierea la atributele puterii suverane*, în *SMIM*, XXI, 2003, p. 265–269.

descrierea evenimentelor el să fie pomenit întotdeauna sau să nu fie pomenit niciodată. Dacă, însă – ca în cazul lui Ștefan cel Mare – calul apare doar în câteva situații, înseamnă că autorul respectivei relatări a simțit nevoia să sublinieze un gest semnificativ.

Calul a fost dintotdeauna și în toate culturile care l-au cunoscut, un animal asociat cu puterea³⁷. Izvoarele îl prezintă pe suveran mergând călare pentru a marca diferența dintre el și supuși. Aceștia din urmă merg pe jos, lucru pe care suveranul îl face numai în situații speciale. După alungarea turcilor din țară, la 1476, „ieși voievodul neînfricat cu călărima sa prin toată Moldova”³⁸, ca într-un soi de marș triumfal, amintind oarecum de acela al sfinților militari din fresca de la Pătrăuți, cu Sfântul Împărat Constantin în fruntea lor și îndrumați de Arhanghelul Mihail. În 1485, „a mers călare Ștefan voievod la regele Poloniei și s-au întâlnit la Colomia”³⁹. Firește că Ștefan mersese călare; așadar, rostul consemnării nu este acela de a preciza modalitatea de transport, ci de a sublinia calitatea domnului ajuns la Colomeea, de suveran cu puteri depline care, depunând un jurământ de vasalitate, nu înțelegea să renunțe la nici una dintre acestea.

În timpul luptei de la Șcheia, din 1486, „Ștefan voievod a căzut de pe cal și a zăcut printre morți de dimineață până la prânz”⁴⁰. Autorul cronicii nu a avut intenția de a relata aici un simplu accident (cine știe de câte ori nu va fi căzut domnul de pe cal...). În contextul dat, trebuie să se țină seama de concepția potrivit căreia, pentru un deținător al puterii, căderea de pe cal semnifică însăși pierderea puterii. Întâmplarea de la Șcheia trebuie văzută în paralel cu desfășurarea propriu-zisă a luptei, care, în prima fază, fusese câștigată de adversarul lui Ștefan, pretendentul Hroiote⁴¹. Episodul a fost comparat cu acela din timpul luptei de la Bouvines, când regele Franței, Filip August, a căzut și el de pe cal⁴². Se cuvine adăugată, în aceeași ordine de idei, și căderea de pe cal a lui Carol cel Mare,

---

³⁷ „Puterea politică era întemeiată pe cal” (Richard Lewinsohn, *O istorie a animalelor. Rolul lor în dezvoltarea civilizației umane*, traducere de Lucia Ruxandra Munteanu, prefață și note suplimentare de Mihail Cociu, București, 1988, p. 168). „...l’animal des gens de pouvoir, des princes, de la chasse et de la guerre par excellence” (Nicolas Drocourt, *Les animaux comme cadeaux d’ambassade entre Byzance et ses voisins (VIIe – XIIe siècle)*, în volumul *Hommage à Alain Ducellier. Byzance et ses périphéries (Mondes grec, balkanique et musulman)*, études réunies par Bernard Doumerc et Christophe Picard, Toulouse, 2004, p. 75). „...animal associé de près au souverain qui le monte, chasse ou avec lequel il se rend au combat” (*ibidem*).

³⁸ N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III. Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al dezvoltării lor*, în idem, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, ediție îngrijită de Șerban Papacostea, București, 1984, p. 273, nr. XXXI; cu traducere, în volumul *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie și culegere de texte*, ed. Manole Neagoie, București, 1977, p. 200, nr. 38.

³⁹ *Cronicile slavo-române*, p. 180.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 36. V. și *ibidem*, p. 51, 64, 72, 181.

⁴¹ Ștefan S. Gorovei, *Gesta Dei per Stephanum Voievodam*, în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine*, p. 404–408.

⁴² *Ibidem*, p. 407–408.

interpretată de contemporani drept un semn prevestitor pentru chiar moartea împăratului⁴³.

Ștefan cel Mare descalecă și pentru a lupta, dar și pentru a merge pe jos, într-o împrejurare cu totul excepțională. După biruința de la Vaslui, „Ștefan cu oastea lui fac un pelerinaj desculți”⁴⁴. Suveranul biruitor – cu modelul său, Sfântul Gheorghe călare, ucigând balaurul – lasă locul suveranului penitent, care amintește mai degrabă de regele David după fuga din fața lui Abesalom⁴⁵. Imaginea aceasta, a suveranului mergând pe jos în picioarele goale pentru a sugera penitența – și care, în chip paradoxal, face să strălucească și mai mult persoana monarhului⁴⁶ – este cunoscută și din alte izvoare medievale; mă mărginesc să evoc aici episodul primirii la Paris a coroanei de spini a Mântuitorului de către regele Franței, Ludovic cel Sfânt, îmbrăcat numai în cămașă și având picioarele goale⁴⁷.

Descrierea depunerii jurământului de vasalitate față de regele Poloniei, din 1485, este cea mai bogată în detalii privind gesturile lui Ștefan. La această ceremonie, domnul „a venit călare [...]. Răsunând trompetele aceluia și ale regelui și venind aproape de tronul maiestății regale, a descălecat, apoi a apucat în mâini steagul și de îndată s-a îndreptat cu steagul spre tron [...]; și fără a sta pe gânduri, apropiindu-se de tron, îngenunchind după obiceiul său și plecând capul, înclină steagul până la pământ [...] și spuse conținutul omagiului [...]. El a ținut mai departe steagul, iar în locul îngenuncherii, cu capul plecat după obiceiul credinței sale, atingând efigia Sfintei Cruci, a făcut jurământul corporal”⁴⁸. Apoi, regele și-a rostit răspunsul și a dat vasalului sărutul ritual. „După sărut, maiestatea regală a primit în mâini steagul din mâinile palatinului”⁴⁹. În sfârșit, „maiestatea regală l-a așezat pe palatin alături de el, ca pe un prieten și vasal apropiat al său”⁵⁰.

După numai un deceniu, mâna care, la Colomeea, ținuse „schiptrul” Moldovei și care se întinsese pentru jurământ, picioarele care se îndoiseră la coborârea de pe cal și care îngenuncheaseră aveau să devină imobile. În toamna lui 1497, Ștefan „era foarte neputincios de picioare” și, pentru a lua parte la lupta din

⁴³ Eginhard, *Vita Karoli Magni. Viața lui Carol cel Mare*, ediție îngrijită, traducere, studiu introductiv și note de Anca Crivăț, București, 2001, p. 141.

⁴⁴ P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, în **ARMSI**, s. III, tom. IV, 1924, p. 173, nota 2; v. și I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Jan Dlugosz*, Iași, 1926, p. 55, nota 5.

⁴⁵ „Iar David s-a dus în Muntele Eleonului și, mergând, plânga; capul îi era acoperit și picioarele desculte” (*II Regi*, 15, 30).

⁴⁶ Jacques Le Goff, *Saint Louis*, p. 699.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 145–146.

⁴⁸ Victor Eskenasy, *Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea (1485). Note pe marginea unui ceremonial medieval*, în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt. Portret în istorie*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 454.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 455.

Codrii Cozminului, a fost dus într-o sanie⁵¹. Peste câțiva ani, nu cu mult înainte de moarte, solul său transmitea la Veneția că domnul Moldovei „picioarele și mâinile nu le poate mișca, nici nu se poate ajuta cu ele”⁵².

Gesturile domnești, acelea prin care „se transmitea puterea politică”⁵³, dispar din izvoare înainte chiar ca Ștefan cel Mare să fi trecut în lumea dreptilor.

---

⁵¹ Damian P. Bogdan, *Știri despre români în cronici publicate la Moscova*, în **RA**, 54, 1977, 4, p. 446, reluat în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt. Portret în cronică*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalț Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 235.

⁵² C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, București, 1874, p. 96–97.

⁵³ Jean-Claude Schmitt, *Motivația gesturilor*, p. 62.